

ТЭХНАЛОГІЯ ТРВЗ НА ЁРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ

Яцкавец Марына Паўлаўна

УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

У сваёй дзейнасці настаўнік павінен аддаваць перавагу інавацыйнаму падыходу да навучання, які дазваляе так арганізаваць адукацыйны працэс, што навучанне прыносіць і радасць, і карысць, не ператвараючыся проста ў забаву ці гульню. Як адзначаюць даследчыкі (Ю.К. Бабанскі, П.Я. Гальперын, М.В.Кларын Н.Ф. Талызіна, А.Г. Рывін і інш.), павышэнню пазнавальнай актыўнасці вучняў значна садзейнічаюць элементы розных тэхналогій. Адною з такіх тэхналогій з'яўляецца тэхналогія «Тэорыя рашэння вынаходніцкіх задач» (ТРВЗ).

Сучасны ўрок – гэта не статычная форма арганізацыі адукацыйнага працэсу, а асобасна-арыентаваная дзейнасць настаўніка, накіраваная на развіццё творчага мыслення вучняў, якое немагчыма без развіцця маўлення. Таму ўключэнне метадаў і прыёмаў тэхналогіі ТРВЗ спрыяе развіццю і маўлення, і мыслення, дапамагае будаваць выказванне ў адпаведнасці з законамі логікі, шукаць узаемасувязі паміж прадметамі і з'явамі рэчаіснасці, бачыць свет у сістэме. Акрамя таго, «урок становіцца займальным, што таксама дазваляе падтрымліваць цікавасць да ўрока» [1, с. 4].

Па меркаванні Г.С. Альтшулера, «пры падрыхтоўцы да ўрока ўлічваюцца наступныя прынцыпы тэхналогіі ТРВЗ:

1. Тэорыя – умова творчага рашэння праблемы.
2. Веды – інструмент, аснова творчай інтуіцыі.
3. Творчасці можна вучыцца» [2, с. 102].

Змест тэхналогіі – гэта працэс пошукавай вынаходніцкай дзейнасці шляхам вырашэння супярэчнасцяў.

Галоўная мэта ТРВЗ – фарміраванне ў вучняў творчага мыслення, г.зн. выхаванне творчай асобы, падрыхтаванай да стабільнага рашэння нестандартных задач у розных галінах дзейнасці. Тэхналогію ТРВЗ можна назваць школай творчасці. Яе дэвіз – творчасць ва ўсім: у пастаноўцы пытання, у прыёмах яго рашэння, у падачы матэрыялу.

У выніку выкарыстання ў школе тэхналогіі ТРВЗ у малодшых школьнікаў фарміруецца ўменне бачыць, ставіць і рашаць праблемныя задачы.

Г.С. Альтшулер вылучае наступныя асаблівасці тэхналогіі ТРВЗ:

1. Свабодныя групы, у якіх дзіця адчувае сябе свабодна.
2. Педагогіка супрацоўніцтва вучня і настаўніка.
3. Выкарыстанне методык калектыўнай працы: мазгавая атака, арганізацыйна-дзейнасная гульня, свабодная творчая дыскусія. Гульнявыя метады.
4. Матывацыя: імкненне асобы да творчасці, самавыяўлення, самасцвярджэння, самарэалізацыі.
5. Метадычныя прыёмы: індывідуальныя і калектыўныя прыёмы [3, с. 14].

Асаблівасць тэхналогіі ТРВЗ заключаецца ў тым, што яна прапануе алгарытмічныя метады фарміравання свядомага, мэтанакіраванага і эфектыўнага працэсу мысленчай дзейнасці, працуе на павышэнне культуры мыслення.

У пачатковай школе на ўроках беларускай мовы выкарыстоўваюцца ў асноўным прыёмы, накіраваныя на інтэнсіўнае развіццё інтэлектуальных здольнасцяў навучэнцаў:

- 1) сістэмны аператар;
- 2) тыповыя прыёмы фантазіравання;
- 3) звужэнне пошукавага поля;
- 4) сістэмны ліфт;
- 5) марфалагічная скарбонка;
- 6) ствары пашпарт;
- 7) метады стварэння маўленчых творчых прадуктаў (загадкі, казкі, метафары, творчыя сачыненні па карціне);
- 8) метады мазгавога штурму [4, с. 170].

Найбольш вядомым метадам генеравання новых ідэй з'яўляецца метады мазгавога штурму, сутнасць якога заключаецца ў сумесным пошуку варыянтаў рашэння праблем пераважна на аснове інтуіцыі з наступнай экспертызай ідэй.

Для стварэння эмацыянальнага настрою вучняў на ўроку выкарыстоўваецца метады «Звужэнне пошукавага поля». Вучням прапануюцца пытанні, на якія можна адказаць «Так» ці «Не». Галоўная задача заключаецца ў тым, каб задаць пытанне, якое адсякае палову ўсіх астатніх пытанняў. Настаўнік можа адказаць толькі фразамі «Так», «Не», «Не мае значэння», «Няма інфармацыі». Такая праца развівае ўменне выдзяляць розныя прыметы прадметаў, ажыццяўляць класіфікацыі, фарміруе ўменне сістэматызаваць інфармацыю, слухаць і чуць адзін аднаго. Гэты метады можна выкарыстоўваць на ўроках беларускай мовы: загадваць часціну мовы, частку слова, значэнне незнаёмага слова і інш.

Пры паўтарэнні вывучанага матэрыялу дарэчы выкарыстанне яшчэ аднаго прыёму – мадэлі «Сістэмны ліфт». Гэтая мадэль выкарыстоўваецца для разгляду частак вывучаемага аб'екта як часткі другога, больш буйнога аб'екта. «Сістэмны ліфт» дазваляе «катацца» ўверх і ўніз, улева і направа.

Напрыклад, гук (літара) – склад – слова – сказ – тэкст – маўленне. Гэты метада на этапе паўтарэння, актуалізацыі ведаў дазваляе вучням не толькі ўспомніць матэрыял, але і зрабіць гэта ў незвычайнай форме.

На гэтым этапе ўрока беларускай мовы можна выкарыстаць мадэль «Элемент – імя прыметы – значэнне прыметы», якая дапамагае арганізаваць дзейнасць па пастаноўцы праблемы і эфектыўная для разгляду састаўных частак вывучаемай з’явы і іх значэнняў (вызначэнне лексічнага значэння слова, характарыстыка граматычных катэгорый часцін мовы). Элемент – гэта ўсё тое, што мы разглядаем, вывучаем. Любы элемент можна апісаць праз прыметы (пытанні) і іх значэнні (адказы).

Мадэль «Ствары пашпарт» мэтазгодна выкарыстоўваць для сістэматызацыі, абагульнення атрыманых ведаў, для выдзялення істотных і неістотных прымет вывучаемай з’явы; стварэння сціслай характарыстыкі вывучаемага паняцця, параўнання яго з іншымі падобнымі паняццямі. Гэта ўніверсальны прыём складання абагульненай характарыстыкі вывучаемай з’явы па пэўным плане, які можа быць паспяхова выкарыстаны для стварэння характарыстык часцін мовы, членаў сказа, марфемных частак слова.

На этапе актуалізацыі атрыманых ведаў для прыцягвання ўвагі вучняў да новай арфаграмы дапамогу можа аказаць праца са скарбонкай.

Мадэль «Марфалагічная скарбонка» эфектыўная для стварэння інфармацыйнай скарбонкі і наступнай пабудовы азначэнняў пры вывучэнні лінгвістычных паняццяў. Мадэль служыць для збору і аналізу інфармацыі па зададзеных прыметах, выяўлення істотных і неістотных прымет вывучаемай з’явы, а іменна:

- збор частак слова для канструявання новых слоў;
- збор лексічных значэнняў мнагазначнага слова;
- складанне сінанімічных і антанімічных радоў;
- скарбонка фразалагізмаў і іх значэнняў;
- скарбока слоў на пэўную арфаграму;
- скарбонка роднасных слоў.

Найбольш эфектыўна скарбонку збіраць за некалькі ўрокаў да вывучэння тэмы. Слова пішуцца маркёрам на картках вялікімі друкаванымі літарамі, якія потым вывешваюцца для ўсеагульнага азначэння і праверкі на адпаведнасць заданню. Вучні правяраюць, ці ўсе словы падыходзяць да тэмы і зададзенай арфаграмы. Праводзіцца даследаванне скарбонкі і паўтараюцца вывучаныя арфаграмы праз выкарыстанне трэнінгаў «Мае сябры», «Я бяру цябе з сабой», «Лаві злодзея».

На этапе пастаноўкі праблемы ўрока вельмі важна падвесці вучняў да праблемы, звязанай з невядомай арфаграмай. З гэтай мэтай можна выкарыстаць трэнінг «Рассяленне». Клас дзеліцца на групы па 5–6 чалавек. У кожнага заданне «Рассяліце, а мы назавём прымету». Кожная група аб’ядноўвае словы са скарбонкі сваім спосабам. Потым групы паказваюць

сваю працу класу, а астатнія павінны вызначыць, па якой прымеце класіфікаваны словы. Настаўніку неабходна акцэнтаваць увагу вучняў на рассяленне слоў па вывучаных арфаграмах. Як правіла, выяўляецца група слоў, якая не падыходзіць пад прыметы вывучаных арфаграм. Паўстае праблема, якую неабходна рашыць на ўроку. Адсюль – пастаноўка мэты і задач урока: Як пісаць? Як праверыць?

Спачатку арганізуецца назіранне за словамі са скарбонкі. Вынікі фіксуецца на дошцы. Гэта дазваляе прыйсці да пэўнага вываду. У падручніку знаходзіцца правіла і правяраюцца вынікі назіранняў.

Для замацавання вывучанага матэрыялу вучням прапануецца скласці алгарытм праверкі напісання слоў. Выкарыстоўваецца мадэль «Калі .., то ..», указваецца прымета арфаграмы і прымета класіфікацыі. Правільнасць складзенага алгарытма правяраецца пры замацаванні вывучанага. Вучні працуюць у парах ці індывідуальна.

Яшчэ адным прыёмам тэхналогіі ТРВЗ з'яўляецца мадэль «Сістэмны аператар». Выкарыстанне ўсіх крокаў сістэмнага аператара дазваляе не толькі сістэматызаваць уяўленне вучняў аб якім-небудзь аб'екце, але і навучыць малодшых школьнікаў рабіць прагнозы развіцця сістэм на даступным для іх узросце ўзроўні. У залежнасці ад мэты можна не задзейнічаць усе 9 экраны:

Калі мы разгледзім нешта,

Гэта нешта – для чагосьці (аб'ект і яго функцыі), 1 экран;

Гэта нешта – з чагосьці (падсістэма), 2 экран;

Гэта нешта – частка чагосьці (надсістэма – тое, што вакол), 3 экран;

Чымсьці было гэта нешта, 4–6 экраны;

Нешта будзе з гэтым нешта (перспектыўнае развіццё), 7–9 экраны.

Перад намі ўніверсальны прыём складання абагульненай характарыстыкі вывучаемай з'явы па пэўным плане. Яго можна выкарыстоўваць для сістэматызацыі ведаў вучняў на ўроку сістэматызацыі і абагульнення ведаў, для стварэння характарыстык часцін мовы, членаў сказа, частак слова.

На ўроках з выкарыстаннем тэхналогіі ТРВЗ веды не перадаюцца ад настаўніка да дзяцей, а фарміруюцца ў выніку самастойнай працы з інфармацыяй.

Такім чынам, тэхналогія творчага рашэння вынаходніцкіх задач рэалізуецца на практыцы праз сістэму прыёмаў, якія садзейнічаюць развіццю творчага мыслення, фарміраванню ў вучняў уменняў убачыць праблему, супярэчнасць, канфлікт; шукаць шляхі іх рашэння; знаходзіць нечаканыя, нестандартныя варыянты; вылучаць фантастычныя ідэі. Выкарыстанне ТРВЗ садзейнічае развіццю крэатыўнасці асобы, стварае ўмовы для яе найбольш поўнай і паспяховай творчай рэалізацыі.

Тэхналогія ТРВЗ адрозніваецца ад усіх тэхналогій тым, што не толькі прапануе інавацыйныя метады і прыёмы арганізацыі працэсу навучання, але і дакладны алгарытм іх дзеяння з прагназуемымі вынікамі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бухавец, В. У. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры / В. У. Бухавец [і інш.] ; пад агул. рэд. С. І. Цыбульскай. – Мінск : Сэр-Вит, 2006. – 208 с.
2. Альтшуллер, Г. С. Найти идею / Г. С. Альтшуллер. – Петрозаводск : Прорыв, 2003. – 164 с.
3. Альтшуллер, Г. С. Структура талантливого мышления. Творчество как точная наука / Г. С. Альтшуллер. – М. : Сов. радио, 1979. – 107 с.
4. Севидова Е. В. Приёмы ТРИЗ на уроках русского языка / Е. В. Севидова. – Новокузнецк : Удача, 2009. – 187 с.